

Pál-Antal Sándor

A HÁROMSZÉKI MEZŐVÁROSOK A 18. SZÁZAD ELEJÉN

A 18. század eleje megpróbáltatások ideje Erdély-szerte. A fejedelemség Habsburg-fennhatóság alá kerülése rendkívüli helyzetet teremt ország-szerte. A 17. század végén, a hatalomváltás után, az ország társadalmi feszültségekkel tele, nyílt ellenállással fenyegető helyzetbe kerül. A stratégiailag fontosnak tartott helyekre beszállásolt fegyveres erők és a téli szállásra idevezényelt, teljes eltartást igénylő császári katonaság túlkapásai, valamint a rendkívül megemelt adó erőszakos behajtása és egyéb jogtiprások miatt Erdély jó része, a Székelyfölddel együtt, a kibontakozó Rákóczi-féle szabadságharc oldalára áll. A több évig tartó háborúskodás és a rendkívüli természeti csapások miatt a lakosság mintegy két évtizedig tartó válságos helyzetet kénytelen átvészelni.

Az alábbiakban nem foglalkozunk e kérdéssel, sem általában, sem Háromszék vonatkozásában. Az utóbbira vonatkozóan megtette azt Cs. Bogáts Dénes az 1941-ben kiadott, Sepsiszentgyörgy történetére vonatkozó tanulmányában.¹ A források nyújtotta lehetőségek révén azonban betekintünk a háromszéki mezővárosok 18. század eleji állapotára. E lehetőséget a korabeli székelyföldi összeírások kutatása során előkerült 1700–1722 közötti összeírások nyújtják. Mivel Sepsiszentgyörgyre és Illyefalvára vonatkozóan az 1713. évi adatok mellett a két település városi részére vonatkozó, 1700-ból származó összeírást, valamint azok falurészére vonatkozó, 1701-ből származó más jellegű összeírást is találtunk, vállalkoztunk az alábbi írásra. Mellékletként pedig közöljük az 1700-as összeírás szövegét és táblázatait is.

A 18. század elején a Székelyföldnek 10 városrangú települése van. Ezekből egy, Marosvásárhely, szabad királyi város, a többi – Bereck, Csíkszereda, Felvinc, Illyefalva, Kézdivásárhely, Nyárádszereda, Sepsiszentgyörgy, Székelykeresztúr és Székelyudvarhely – mezőváros. Ez utóbbiak, Bereck és Illyefalva kivételével, már a középkorban megszerzik mezővárosi rangjukat, amiért „oppidum” címet viselhetnek.

A két utóbbi egy kissé késve, a 16. század végén válik mezővárossá. A mezővárosok, mint székely települések, az első időszakban a székely székek joghatósága alá tartoznak, és a székekkel szembeni függőség lerázása érdekében évszázados harcot folytatnak, változó sikerrel.²

Mivel az alábbiakban sem a középkori, sem a fejedelemségkori mezővárosok jogi helyzetével nem foglalkozunk, az 1700 előtti idősakra vonatkozóan megemlíjtjük, hogy már a 16. század végén taxális helyekké nyilvánítják őket, és így adózási ügyekben közvetlen központi fennhatóság alá kerülnek, és e téren függetlenednek a székektől, követeik révén pedig részt vehetnek az országgyűlések munkálatain. Emellett az uralkodóktól, illetve a székely ispánságot is viselő erdélyi vajdától (15–16. század) szerzett, különböző – elsősorban vásártartási és bíraskodási természetű – kiváltságaikkal más téren is sikeres küzdelmet folytatnak a széki függőség lazítása érdekében.³

A háromszéki mezővárosok erőfeszítéseinek legeredményesebb időszaka a 17. század első fele. Ezen a téren hathatós támogatást kapnak a várospártoló politikát folytató Bethlen Gábor fejedelemtől, aki 1625-ben mindannyiukat kiveszi Háromszék joghatósága alól. Pártoló politikáját utóda, I. Rákóczi György is folytatja, és megerősíti régebbi kiváltságleveleiket. Az 1653-ban elfogadott *Jóváhagyott Végzések (Approbatae Constitutiones)* nevű törvénykönyv már megnyirbálja autonómiájukat. Olyképpen határoz felőlük, hogy mindazon kérdésekben, amelyekről privilégiumot nem nyertek, a szék „törvényétől” el nem szakadhatnak. Ezáltal kialakul a későbbiekre is állandósult helyzet, amely szerint a mezőváros csak erősen korlátozott önkormányzattal rendelkezik, a fontos (bíróági, katonai) kérdésekben a szék felügyelete, joghatósága alatt marad.

A többi székelyföldi város jogi viszonyainak alakulásában is nyomon követhetők sajátos vonások. Lényegében azonban, Marosvásárhely kivételével, mindannyian korlátozott önkormányzattal rendelkező, kis

¹ CS. BOGÁTS Dénes 1941.

² Lásd bővebben PÁL-ANTAL Sándor 2002, 9–29.

³ Kiváltságlevelet rendszerint az uralkodó (a király, később pedig a fejedelem) ajándékoz alattvalóinak. Bizonyos esetekben azon-

ban az erdélyi vajdák is kibocsátanak hasonló tartalmú okleveleket, mint ahogy teszi ezt Báthori István vajda és székely ispán az 1480-as években Marosvásárhelyen.

létszámú települések maradnak a 19. század második feléig.

A tárgyalt időszakban, de a későbbiekben is, Háromszék területén négy mezőváros található: Bereck, Illyefalva, Kézdivásárhely és Sepsiszentgyörgy. Egy kis iróniával azt is mondhatnánk, hogy a 18. században Háromszéknek két egész és két fél mezővárosa van. Illyefalva és Sepsiszentgyörgy ugyanis csak részben város, részben széki joghatóság alatt álló falu. Ezeknek a településeknek a kettős jogállása az 1560-as évekre vezethető vissza, amikor az 1562. évi segesvári országgyűléseken hozott határozatok alapján János Zsigmond a fejedelmi „védelem alá vett” községek (a gyalog katonáskodó községet) kezdi a hozzá hű székely főembereknek adományozni. Ebben az eljárásban nem kíméli a mezővárosi ranggal rendelkező Sepsiszentgyörgyöt sem. 1567. március 5-én ugyanis a fejedelmi védelem alá vett községek közül Sepsiszentgyörgyön 40 családot adományoz fejedelmi jobbágyként hívének, Daczó Pálnak, és 12-t Daczó Gergelynek, Illyefalván pedig, amely akkor még nem tartozik a mezővárosok közé, hat családot juttat Mihác Demeternek és Horváth Jánosnak.⁴ Ezzel a lépéssel gyakorlatilag megtörik a két település egységes jogállása – akárcsak sok más sepsi-, kézdi-, orbaiszéki, marosszéki, udvarhelyszéki, valamint csíki, gyergyói falu – mivel a lakosság egy része magánföldesúri joghatóság alá kerül.

Ez a kettősség bizonyosan számos konfliktus kiváltója, amelyekről mindaddig alig ismerünk valamit, és amelyek a két település közigazgatási elkülönítéséhez vezetnek. Az eladományozott és így széki joghatóság alá került településrészek számára egy jó ideig, szinte másfél évszázadig, nem hoznak létre külön falusi előjáróságot. Legalábbis eddig nem bukkantunk állításunkat cáfoló adatokra. A váradi vár építésére 1566-ban elrendelt és 1567-ben megejtett 25 dénáros adókiivetésben a két település még megosztatlan közösségként szerepel, Sepsiszentgyörgy 63 és Illyefalva 62 kapuval.⁵ A 17. századi összeírásokban – 1614-ben és 1635-ben – is még a közös településnév (Szentgyörgy, illetve Illyefalva) alatt vannak számba véve a „privilegizált” városiak és a privilégium nélküliek, vagyis a nem városiak. De ekkor már a városi rend külön kategóriaként szerepel.⁶ A két település lakosságának jogi, közigazgatási elkülönítése városiakra és falusiakra a 17. század végén következhetett be. Ezután a 19. század közepéig külön közigazgatási egységként kezelik a várost, és külön a falurészt, még ha azok határa elválasztatlan marad továbbra is.

Ezt a közigazgatási elkülönítést tükrözi, valószínűleg először, Sepsiszentgyörgy és Illyefalva 1700-ból származó összeírása. Ez az összeírás csak a két település városi részének a számbavételére terjed ki. A falusi részre vonatkozóan, amint már említettük, egy másik, 1701-ből származó összeírásból tájékozódhatunk.⁷

Sepsiszentgyörgy várost a falurésztől különválasztó határvonalról, a két települést elválasztó jelekről alig tesz említést az összeírás. A lakosság számbavételét tartalmazó táblázat mellett található kiegészítő településleírásban Király János városi jegyző csak annyit jegyez meg, hogy: „Az falu és város között foly alá egy patak, mely nem igen káros...”⁸ Illyefalva ismertetésében még ennyi eligazítás sem történik. De annál több adat található mindkét város esetében a városi telkeken lakó falurészbeliokről. Sepsiszentgyörgy összeírásából kitűnik, hogy a városi részen akkor 43 család él. Ezek közül csak 27-en rendelkeznek városi polgárjoggal (közülük négyen gyakorlatilag zselléri sorban élők, mivel vagyontalanok). A többiek közül 6 armalista, vagyis egy telkes címeres nemes, 9 lófő és egy darabonti rendhez tartozó székelyek, akik katonáskodás szempontjából a szék alárendeltjei. A 43 család mint városlakó fizeti a városnak mint taxális helynek a rá kirótt adót. Mellettük azonban a nótárius felsorol még 15 olyan telket, amelyeket kivontak a városnak adót fizetők közül, mivel adómentes nemesek tulajdonába kerültek. Így Daczó Lászlónak három háza is van a városi részen, és az egyikbe jobbágyát ültette be, Székely Mihály is jobbágyot tart egy telken, Székely Boldizsár és Mikó Ferencz szintén, de van városi telke ott Daczó Pálnak, Székely Zsigmondnak, Kálnoky Sámuelnek, Rákosi Sámuelnek, Mihály Boldizsárnak és a torjai prédikátor István papnak is. És egyikük sem ismeri el a városi bíró és tanács joghatóságát.⁹ A nemesek tulajdonában lévő telkeket, ha azokat nem jobbágyok használják, az adómentes tulajdonosok majorsági birtokként kezelik, és még a széknek sem fizetnek adót róla.

A város–nemes közti áldatlan állapot a következő évtizedekben sem változik. Erről tanúskodik egy 1727-ből származó folyamodvány, amelyben a város esedezve kéri az Erdélyi Főkormányzékot, hogy kötelezze a városi telkeket bíró nemeseket a városi terhek hordozására. „Lévén Háromszéken Sepsiben egy Szent-György nevű hely – panaszolják –, melynek egy része városi, más része pedig falusi fundusokból (telkekből) áll, és a falusi fundusokra bebíró becsületes

⁴ Uo., 22; DEMÉNY Lajos 1976, 65–66. Szerinte Sepsiszentgyörgyön a Daczók akkor összesen 57 jobbágyházat kaptak.

⁵ SzOkl Ús, VII, 63.

⁶ Uo., IV, 65–66 (1602-re vonatkozóan), 388, 404 (1614-re vo-

natkozóan); uo., V, 58–60, 82–85 (1635-re vonatkozóan).

⁷ KÁL, *Marosvásárhelyi Református Kollégium gyűjteménye*, 380. sz.

⁸ Lásd a *Mellékletben* Sepsiszentgyörgy leírását.

⁹ Uo.

possessorok (birtokosok) ezekben az változó és nyomorúságos üdőkben feles városi fundusainkat megvették és azután magok jobbágyokat reászállítván, már az városi tehernek supportatiója alól eximálni (viselése alól kivenni) akarják azon fundusokat s az székhöz contribuáltatják (adóztatják), mely minémű nagy megromlásunkra legyen Excellenciád és Nagyságtok istenesen és bölcsen által láthatja, mivel azoknak a terheket a mű nyakunkban vetették, s ezentúl is palpabiliter continuálják (kitapinthatóan folytatják).¹⁰ Hogy nyomatékossítsák lehetetlen helyzetüket, a folyamodvány folytatásában a legszerencsétlenebb mezővárosnak nyilvánítják magukat: „minthogy városiakul megkeseredvén, az abalienált fundusokra (elidegenített telkekre) nézve, némelyek elbújdostanak, azért az egész terhet csak egy néhányan vonjuk, úgy el is szegényedtünk, hogy ebben a hazában taxás mezőváros nálunknál nyomorultabb állapotjában, hogy lehessen, alig hisszük.”¹¹

Amint látható, az elkeseredés fő oka az adózás, az adófizetés alól való kibújás. A város ugyanis, mint taxális hely, egy számára központilag megállapított adót fizet. Az egy családra eső adó mennyisége az adófizető családok száma szerint nő vagy csökken. Vagyis minél kevesebben vannak, annál nagyobb. Elveszítve az adófizetők számottevő részét, a csökkent létszámú város számára ez a teher elviselhetetlenné válik.

Az akkori városjogok ismeretében, feltevődik a kérdés, hogyan került Sepsiszentgyörgy ilyen helyzetbe. Nem volt és nincs a városi önkormányzatnak egy olyan elfogadott és alkalmazott jogszabálya, amely hathatósan megvédi a polgárság érdekeit, és megakadályozza az adó alóli kibúvásokat, vagy – gyenge lévén – nem tudja érvényesíteni saját előírásait? A polgári telkek nemesítését tiltó jogszabálya a városnak valószínűleg volt, de nem maradt fenn. Ismert azonban egy 1674. évi tanúkihallgatás a postálkodás (főként teherszállítás, fuvarozás) miatt a szék és a város között kiobbant vitát illetően, amelyben egy korábbi rendezésről beszélnek. A vallomások értelmében, amikor II. Rákóczi György Földváron az 1656-os lengyelországi hadjáratra készülődött, a sepsiszentgyörgyiek teherviselés ügyében a fejedelelemhez fordulnak. Rákóczi a kérésre azt válaszolja, hogy akik városi telket bírnak, azok teljesítsék a városi kötelezettségeiket, a katonai szolgálatot végzőket

pedig szolgálattételre ne erőltessék.¹² Egy 1678. évi országgyűlési végzés a tovább húzódtott konfliktus ügyében kimondja, hogy a „civilis funduson lakó vitézlő rendek, a kik zászló alatt vannak, s mivel fegyverrel szolgálnak, postálkodással ne terheltessenek, de város közé ország adójába contribuáljanak (hozzájáruljanak).”¹³

Tehát a városi telken lakó székelyek katonáskodásuk fejében mentesülnek a postálkodás kötelezettsége alól, de városi adófizetők maradnak. Vagyis a rendelkezés a katonarendűekre érvényes. Kivételt képeznek, akárcsak az ország többi városában, a városi kiváltságok megszerzése előtti időben megnevesített telkek, illetve azok tulajdonosai, az adómentes nemesek. Ők nemcsak megnevesített telkeiket vonják ki a város hatósága alól, hanem rendszeresen áthágják a tiltásokat, és legyűrve a városi önkormányzatot, kivonják magukat a szerzett városi telkek utáni kötelezettségek alól is. Az ekként alakult helyzet oka az 1658-as és 1661-es török–tatár dúlások utáni állapotokra vezethető vissza. A bekövetkezett nagyméretű hanyatlás megtörte a város gazdaságát, életerejét. És egy erős gazdasági háttér nélkül a város önkormányzata nem tud eredményesen fellépni a hatalmaskodó nemesekkel szemben. Így történhet meg az, hogy amíg a városi lakossá vált, egyébként is adózásra kötelezett katonarendűek és az armalisták magukévá teszik a város gondjait, a nemesek ellehetetlenítik a városi önkormányzat működését.

Illyefalva helyzete sem különb a Sepsiszentgyörgyénél. Az 1701-es lajstromban 37 városi részen lakó családot írnak össze. Ebből kettő lófő, a többi városi polgár. De a városi részen ennél többen élnek, olyanok, akik magukat nem tekintik polgároknak. A városleírás során ugyanis Tankó Miklós jegyző felsorol még tíz olyan városi részen lakót, akik az összeírásban nem szerepelnek, és adót sem fizetnek a városnak. Itt is nemesi kézre került telkekről van szó. Ezek közül két esetben nemességet szerzett városiak válnak adómentesekké: a Tankók és a Sérák. Tankó Jánosnak és Mihálynak az apja pap volt, azért nem adózott, ők pedig „magokat megnevesítették”, és dacára, hogy városi telken laknak, vagy 40 éve nem adóznak. Séra Györgynek, Jánosnak és Pálnak a nagyapjuk szerzett nemességet, 40 éve ők sem adóznak, pedig városi polgárokként még bíróságot is viseltek.¹⁴ Más esetek-

¹⁰ Idézi PÁL Judit 2003, 96–97.

¹¹ Uo.

¹² CS. BOGÁTS Dénes 1941, 30. A fejedelem a kérésre ezeket a szavakat írta: „az ki városi ember, értsen egyet a várossal, az ki hadban szolgáló ember, semmit ne adjon”.

¹³ Uo., 30. Orbán Balázs szerint ez egy széki közgyűlési határozat volt. (Lásd ORBÁN Balázs 1869, 39.) A rendelkezést létrehozó szervet illetően Orbán állítása tévesnek bizonyult. Orbánra

hivatkozva Pál Judit is megemlíti ezt a kérdést, de ő általában beszél egy határozatról, anélkül, hogy hivatkozna a rendeletet hozó szervre. (Lásd PÁL Judit 2003, 96.)

¹⁴ Lásd a *Mellékletben* Illyefalva leírását. Megjegyezzük, hogy az 1701. évi sepsiszéki összeírásban Tankó János, Tankó Mihály és Séra György a falusiak közt vannak feltüntetve. (Lásd KÁL, *Marosvásárhelyi Református Kollégium gyűjteménye*, 380. sz.)

ben a nemesek felvásárolják a városi telkeket, amelyekbe jobbágyokat ültetnek. Így tesz Daniel Mihály és Ferenc, János Geréb, a szemerjai Vajna Sámuelné és az ugyancsak szemerjai Baxa Mihály és András, valamint Biális Ferenc is.¹⁵ Illyefalva esetében is a városi telket szerzett személyek, legyenek azok nemesek vagy más társadalmi rendhez tartozók, kötelesek a város terheit viselni. A nemesek azonban, kihasználva a város gyengeségét, kivonják magukat az adófizetés és egyéb közteherviselés alól. Találó Zonda Tamásnak a 18. század eleji Illyefalváról szóló tréfás verse, amelyben a következőket írja:

„Illyefalva város forma, nincsen sokadalma,
Bírójának az lakossin kevés birodalma,
Gyalázatos szitok, átok gyakran az jutalma,
Az nemesi főrendeknek nagyobb az hatalma”.¹⁶

Amilyen kavarodás van a városi részeken való telkek birtoklása és használata terén, olyan található a határt illetően is. Király János, Sepsiszentgyörgy városi jegyzője írja, hogy a városhoz tartozó részeket nem tudták elkülöníteni a falusiak részétől, mert az vegyes. „Határok külön semmi sincs – írja – hanem Sepsi Sz. György falu lakosival és ott levő nemesek földével elegyesen vagyon. Az határt is közönségesen bírják, makkerdőt is hasonlóképpen.”¹⁷ Ezzel kapcsolatosan azt is megjegyzi, hogy a városi határreszteket az összeírók sem tudták elkülöníteni a falusiakétól, és azok nagyságát sem sikerült megállapítaniuk. „Szántó földököt és széna fűvet magunk nem limitálhattuk – írják –, mivel mixtim (vegyesen) vagyon az falusiakkal és patrónusokkal, hanem az magok hütök szerint fateálják (vallják), [hogy] extendálódik szántó földök ad cub[ulum] [623], kaszáló rétek ad curruum [29].”¹⁸

Illyefalva határhasználatával kapcsolatosan is hasonló megállapításokat találunk. Tankó Miklós, a város jegyzője a sepsiszentgyörgyi kollegájához hasonló leírást közöl. Azt írja, hogy: „Határok külön nincsen, hanem az falusi lakosokkal és az ott való nemesek földével elegyesen vagyon. Az határt is közönségesen bírják. [...] Szántóföldököt, és széna fűvet magunk nem limitálhattuk, mivel mixtim vagyon az falusiakkal, patrónusokkal, hanem az magok hütök szerint fateálják, extendálódik szántóföldök ad cub[ulum] [647], curruum [95½]”.¹⁹

A város–falukülönállással kapcsolatosan megemlíthetjük, hogy az 1713. évi általános felmérés alkalmával nemcsak hogy külön írják össze a mezőváro-

sokat a falvaktól, hanem még az összeíró biztosok is mások. A háromszéki, csíki és udvarhelyszéki taxális helyek összeírását a vármegyék részéről hidvégi Nemes György, a székelyek részéről albisi Baksi István és a szászok részéről brassói Johannes Neidel kiküldött biztosok végzik. Ugyanakkor a szék falvainak az összeírói Georgius Schnell brassói esküdt, Sárosi Zsigmond Torda megyei nemes és Túri Mihály gyergyószéki ülnök. A településleírások a város–falurész határának megoszlásáról az 1713. évi összeírásakor is hallgatnak. Sepsiszentgyörgy városnál csak azt jegyzik meg, hogy a város 200 forint adósságának kamatjaként a városiak széna fűvet foglalták el Székely Ferenc számára.²⁰ A falura vonatkozóan pedig, hogy ez a rész a székely szék joghatósága alatt áll. Háromszék 1721–22-es összeírását már egy közös bizottság végzi, tekintet nélkül a települések milyenségére, jogi státusára. De ők is, akárcsak 1713-ban, Sepsiszentgyörgyre és Illyefalvára vonatkozóan külön veszik a városi és falusi részeket. Az elkülönített határhasználatról azonban ekkor sem tesznek említést.²¹ Az 1700-as ismertetés alapján feltételezzük, hogy az említett mezővárosok határa továbbra is elkülönítetlen maradt.

Magáról a városi életről az 1700. évi összeírás kevés adatot nyújt. Mivel az összeírás az adófizetők felmérését célozza, a kézműveseket és kereskedőket is csak ebből a szempontból vizsgálják. Sepsiszentgyörgynél felsorolják, hányan nem fizetnek adót. Innen tudjuk, hogy volt köztük két égettborfőző zsidó, egy szűcs, egy borbély, egy mészáros és egy szabómester. Illyefalvánál pedig megjegyzi, hogy nincs köztük adót nem fizető mesterember. Az adatok hiánya, illetve a mesterségek és a kereskedelem utáni jövedelem megemlégtetésének módja azok jelentéktelenségére utal.

A kereskedelem utáni jövedelmekkel kapcsolatosan Sepsiszentgyörgynél megemlítik, hogy az évi három sokadalomból valami kevés hasznuk van, de „most az controversióban (vita alatt) vagyon”.²² Sepsiszentgyörgyön 1658-ig rendszeresen tartanak országos vásárokat, azaz sokadalmakat. Azután, a helységnek az országot előzőnlő török–tatar csapatok általi kifosztása, megtizedelése és felégetése következtében úgy tűnik, hogy a vásártartások sora egy időre megszakad, vagy legalábbis akadozik. 1697. szeptember 15-én a város a vásártartási jogát, egy uralkodó által is megerősített szerződés alapján, átruházza gróf Kálnoky Sámuel alkancellárra, aki egyben háromszéki főkirálybíró is.²³ Ennek a gyengeségről árulkodó

¹⁵ PÁL Judit 2003, 96.

¹⁶ Idézi PÁL Judit 2003, 97.

¹⁷ Lásd a *Mellékletben* Sepsiszentgyörgy leírását.

¹⁸ Uo. Az „ad cubulum” köbölnyit, az „ad curruum” pedig szekényit jelent. Mindkét területmérték egy fél hold (vagyis 29 ár) kiterjedésű területnek felelt meg.

¹⁹ Lásd a *Mellékletben* Illyefalva leírását.

²⁰ MOL, F 49, *Vegyes conscriptiók*, 5. cs., 20. sz.

²¹ Uo., 24. cs., 14. sz.

²² Lásd a *Mellékletben* Sepsiszentgyörgy leírását.

²³ CS. BOGÁTS Dénes 1941, 30. (Idézi PÁL Judit 2003, 64.)

gesztusnak a hátterét nem ismerjük, de tény, hogy rossz lépésnek bizonyul. Kálnoky a vásártartás székelyét áthelyezi Gidófalvára. A város, rádöbbenve az egészség által bekövetkezett veszteségekre, a városon átutazó iparosokat és kereskedőket zaklatni kezdi, ami – úgy tűnik – pereskedéshez vezetett. Ezt a tisztázatlan helyzetet jelzi az 1700. évi összeírás, amikor a sokadalmakkal kapcsolatos „controversiót” (vitát, egyetlenséget) említi. A sepsiszentgyörgyi városlakók az eladásra szánt gabonájukat Brassó piacán szokták értékesíteni. Meg is jegyzik, hogy ennek a városnak a piacról nem élnek, oda csak gabonát visznek eladni. Az illyefalviak is Brassó piacán értékesítik gabonájukat, de egyébbel ott és onnan ők sem kereskednek.

Kézdivásárhelyre és Bereckre vonatkozóan, sajnos, az 1700-as összeírás alig tartalmaz valami utalást. Egyetlen mondatban említi azokat csupán. A települések előjárói és esküdtei az összeíróknak csak arra a kérdésre kell választ adjanak, hogy vannak-e közöttük idegen kereskedők, illetve adót nem fizető lakosok. Mivel ilyeneket nem találnak, az összeírást meg sem ejtik. Így, adathiány miatt a két kézdíszéki mezőváros korabeli képét felidézni nem áll módunkban.

Kézdivásárhelynek azonban van egy „faluja”, Kantafalva, amelyet a várostól csak egy patak választ el. Igaz, hogy közigazgatásilag külön településnek számít, és nem is tartozik Kézdiszékhez, hanem Fehér vármegye Felső kerületéhez, de gazdasági élete összefonódik a városéval. Kis település, 21 család lakja. Lakói földdel nem rendelkeznek, nem is folytatnak földműves életet, nemesi birtokon laknak, és szinte mindnyájan kisiparosok. Van köztük hat csizmadia, öt szűcs, két tímár és egy-egy varga, süvegkészítő, kerekés, valamint egy faggyúgyártó. Napszámosságából négyen éltek. Ami meglepőnek tűnik, az az, hogy 17-en moldvai jövevények, egy pedig lengyelországi, és csak hárman erdélyiek. 12 családfő egynevű. Kettőt csak a foglalkozása után jegyeznek fel, tízet pedig a keresztnéve után. Mivel a vallomástevő falustársak csak kevéssé ismerik őket, még a teljes nevüket sem tudják, feltételezhető, hogy azok friss jövevények, nemrég telepedhettek oda. Ezek név szerint: Csizmadia, Lupul, István, János, Gligor, László, András, Sztán, Stefán, Hajdu, Pintilie és Kityác.

A népesség létszámára vonatkozó adatokat az összeírás lajstromai nyújtanak. A demográfiai helyzet nyomon követésére az 1700-as adatok mellett az

1703-as, az 1713-as és az 1722-es összeírások adatait is felhasználtuk, viszonyulási adatként az 1614-es felmérést használva. (Lásd I. táblázat.)

A lakosság 18. század eleji létszáma meglepően kevésnek tűnik mindenik település esetében. Az 1614. évihez viszonyítva pedig megdöbbentő képet mutatnak, nem gyarapodást, hanem csökkenést jeleznek. Míg 1614-ben a négy város összlakossága 503 család, 1713-ban ez a szám 287-re csökken, majd 1722-ben 457-re módosul. Egyenként vizsgálva a városok lakosságának az alakulását, kitűnik, hogy Bereck kivételével a mezővárosi lakosság létszáma még 1722-ben sem éri el az 1614. évi szintet. 1700-ban pedig a mélyponton vannak.²⁵

A 18. század eleji létszámcsökkenésre valamelyes utalást az 1722. évi összeírás nyújt, ugyanis ebből az évből rendelkezünk a lakott telkek mellett a pusztatelkek számáról is. Ebben az évben Bereck összesen 46 telekkel rendelkezett, Kézdivásárhely 57½-del, Illyefalva 76-tal (49 a városi, 27 a falusi részen), Sepsiszentgyörgy pedig 115½-del (40 a városi és 75½ a falusi részen). Összesen 295 telek, ebből lakott 208 – amelyeken 457 család él –, 87 telek pedig lakatlan, puszta. A pusztatelkeknek több mint kétharmada, 65½, Sepsiszentgyörgyön található. Ebből a városra 19, a falurészre 46½ pusztateleket jut. Az utóbbiak szinte teljes egészében jobbágytelkek. Illyefalván ekkor 9 városi és 3 falusi telek lakatlan, Kézdivásárhelyen 10. Ugyanakkor Berecken egy sem. A lakosság feltöltődése itt volt a legdinamikusabb. Valószínű, itt a pestis sem pusztított olyan mértékben, mint máshol.

A háború és a járványok okozta veszteségek minden bizonnyal Sepsiszentgyörgyön a legsúlyosabbak. Akadálymentes fejlődés esetén Sepsiszentgyörgy lehetett volna Háromszék legnépesebb központja. Így alig emelkedik az egyszerű falusi települések fölé.

A háromszéki mezővárosok hanyatlása nem a 18. század elején kezdődik, hanem a 17. század közepétől, amikor a II. Rákóczi György sikertelen lengyelországi hadjáratát követő török büntetőexpedíció áldozata lesz az ország. 1658 nyarán, a délről jövő török–tatár és havasalföldi csapatok útvonalába eső Barcaság és Háromszék jelentős része – főként Sepsiszentgyörgy és Illyefalva – a dúlások, rablások és pusztítások áldozata lesz. 1661-ben egy újabb, az előbbihez hasonló csapás éri a székely városait együtt. Ekkor is megtorló török–tatár expedíció

²⁴ A táblázatot az alábbi források alapján készítettük: SzOkl Ús, IV, 388, 404 (1614-ra vonatkozóan); MOL, F 49, *Vegyes conscriptiók*, 2. cs., 8. sz., 8–12 (Mikrofilmtár, 8674. sz. tekercs.), 2. cs., 6. sz. 18–22 (Mikrofilmtár, 8645. sz. tekercs.) (1700-ra vonatkozóan); KÁL, *Marosvásárhelyi Református Kollégium gyűjteménye*, 380. sz. (1701-re vonatkozóan); DOMOKOS Pál Péter 1977, 477, 480 (1703-ra vonatkozóan); MOL, F 49, *Vegyes*

conscriptiók, 5. cs., 17. és 20. sz. (1713-ra vonatkozóan); NÁL, *Urbáriumok és összeírások (Urbarii și Conscriptii)*, 52. sz., 172–176 (az 1722. évről vonatkozóan).

²⁵ A lakosság létszámát illetően csak az ismert összeírások alapján tekintjük 1700-at mélypontnak. Nincs kizárva, hogy a tényleges mélypontra valahol az 1660–1670-es években jutottak a többször is pusztulásnak kitett települések.

zúdul rájuk törökellenességük miatt. A két rendbeli veszteséget az egyébként is kis városkák évtizedek múltán sem képesek kiheverni, és talpra állni. Miután Apafi ideje alatt viszonylagos nyugalom van, a lakosságot az időnként fellépő járványos betegségek ritkítják ugyan, de ez a jelenség nem rendhagyó, hiszen általános az a korábbi időszakokban is. Ami a lakosság számának újabb apadásához és a települések gazdasági hanyatlásához vezet, az a fejedelemségre kényszerített új terheknek – a Habsburg-hatalom elnyomó szerveinek, a császári adóhivatalosságoknak és a lakosság nyakába sózott császári katonaság eltartásának, illetve túlkapásainak – a rovására írható, az 1680-as évek végével kezdődően.²⁶

A II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején folyó kuruc–labanc háború pusztításai mellett a 18. század első két évtizedében a pestis is rendkívül nagy áldozatokat szed. Cserei Mihály az 1709–1711 közötti pestis erdélyi áldozatait több mint százezerre becsüli.²⁷ Sajnos a háromszéki veszteségekről hallgat. Cs. Bogáts Sepsiszentgyörgy történeténél ezt is kihangsúlyozza, de konkrét adatok nélkül, csak a pestis terjedése elleni drasztikus intézkedéseket emeli ki.²⁸ A szék és azon belül a városok lakói közül ekkor sokan a kegyetlen járvány áldozatai lesznek. A még súlyosabb, 1717–1719. évi pestisről a feljegyzések rendkívül szomorú képet vázolnak. Az utóbbi esettel foglalkozó kutatók a háromszéki lakosság 30–50%-ának a kipusztulásáról beszélnek.²⁹ A pestis okozta rendkívül nagy veszteségekhez társult egy jelentős fokú elvándorlás is, főként a hosszantartó, 1717–1718. évi szárazság idején, amely a háromszéki mezővárosokat sem kímélte. Mégis a pestis utáni harmadik évben, 1722-ben már bizonyos fokú gyarapodás, feltöltődés észlelhető. Ez véleményünk szerint azért válik lehetővé, mert kedvezőek a feltételek a gazdasági élet fellendüléséhez, és máshonnan származó munkaerő is rendelkezésre áll. A lakosság létszámának teljes feltöltődése természetesen egy hosszabb időszakot igényel. Ha összevetjük Sepsiszentgyörgy és Illyefalva városi és falurészi lakossága létszámának az alakulását, kitűnik, hogy mindkét esetben a falurész lakossága gyarapodik erőteljesen, mindkettőnél a szolgáló népesség, vagyis a jobbágyok és a zsellérek száma nő meg ugrásszerűen. De ugyanez a helyzet Berecknél is, ahol az adózó lakosság száma tíz év alatt, 1713–1722 között megháromszorozódik, főként

a szolgáló népesség számának hirtelen növekedése révén. (Lásd a 2. táblázatot.)

A többi mezővároshoz viszonyítva a kézdivásárhelyi lakosság létszámának alakulása kevésbé hullámszó. Ott töretlenebb fejlődés észlelhető, habár ez sem éri el 1722-re az 1614. évi szintet. Kézdivásárhely keletkezése óta vásáros hely és kézműves központ. A természeti és a történeti csapásokat ugyanúgy megsínyli a város is, mint a körülötte elterülő vidék. De veszteségeit hamarabb pótolni tudja, mint a többi háromszéki mezőváros, és kézművesége gazdasági erejét megőrizve, a megpróbáltatások után képes talpra állni. Egyébként a 19. század végéig Kézdivásárhely a székelyföldi városok közül a második helyet foglalja el Marosvásárhely mögött, létszámban és gazdasági potenciálban is életképes városi település marad.

A négy mezőváros lakosságának társadalmi összetétele, az 1713. és 1722. évi adatok lapján, eléggé eltérő.³⁰ Városi jellegűnek csak Kézdivásárhely tekinthető, ahol a „privilegális”, vagyis polgárjoggal rendelkezők mellett alig található más társadalmi réteghez tartozó lakos. Itt csak az 1713. évi összeírás jelez jelentős számú kóborlót, illetve nincstelen (18 és 14) személyt, és 1722-re ezek is eltűnnek onnan. Feltételezzük, hogy ekkor már a városlakók sorait gyarapítják, vagy, nem rendelkezvén állandó lakhellyel, továbbállnak.

Jelentős számú polgárjoggal rendelkező lakos található az illyefalviak soraiban is, növekvő tendenciával. 1700-ban még csak 35-en vannak, de 1722-re számuk 62 főre emelkedik.

Sepsiszentgyörgyön a polgárság létszáma a század kezdete után is tovább csökken. A városon élő fő- és birtokos nemesekről nincs tudomásunk. Róluk csak a sepsiszentgyörgyi falurészről van jelzés. A városi részen ők csak birtokolták a telkeket, anélkül, hogy ott laktak volna. A falurészen 1701-ben a nemesek közül Daczó Pál és Daczó László lakik. Máshol lakó birtokosok pedig Mikó Ferenc három, Székely Mihály egy, Székely Miklós szintén egy és Daczó János két jobbágyal.³¹

A városi címeres nemesek (armalisták) száma elenyésző, kettőt jeleznek Sepsiszentgyörgyön és egyet Kézdivásárhelyen. Katonarendű székelyek, többnyire lófők, Illyefalván és Szentgyörgyön élnek. Jobbágyok szintén, és számuk 1713 és 1722 között megkétszereződik. Zsellérek többnyire Bereckben

²⁶ A pusztításokról és a sérelmekről Sepsiszentgyörgyre vonatkozóan lásd részletesebben CS. BOGÁTS Dénes, 1941, 28–30.

²⁷ CSEREI Mihály 1983, 473.

²⁸ CS. BOGÁTS Dénes 1941, 31.

²⁹ Cs. Bogáts Dénes véleménye szerint, a csíkszéki adatokhoz hasonlóan, a pestis és az azzal párosult rendkívüli szárazság miatt Háromszék lakosságának a felét elvesztette. (Lásd CS. BOGÁTS

Dénes 1941, 31.) Pál-Antal Sándor egy megjelenés előtt álló tanulmányában a veszteséget 30–35%-ra teszi.

³⁰ Az alábbiakban többször is használt 1713. és 1722. évi összeírásokat lásd MOL, F 49, *Végyes conscriptiók*, 5. cs., 17. és 20. sz. (1713-ra vonatkozóan); NÁL, *Urbáriumok és összeírások*, 52. sz., 172–176 (az 1722. évre vonatkozóan).

³¹ KÁL, *Marosvásárhelyi Református Kollégium gyűjteménye*, 380. sz.

és Szentgyörgyön élnek. Az Illyefalván 1703-ban feltüntetett 26 zsellércsalád a többi összeírásból következtethetően nagyobb részt jobbágy. 1700-ban ugyanis nem zsellérek, hanem csak jobbágyokat jegyeznek itt fel, és az azutáni években is a jobbágyok vannak döntő többségben.

A polgárjoggal rendelkező városi lakosság száma 1713-ban 166 család, 1722-ben 268. A polgárság a négy település összlakosságának több mint a felét képezi: 1713-ban 64,5%-ot, 1722-ben 58,6%-ot. A viszonylagos aránycsökkenés oka a falurészek szolgáló népességének, a jobbágyoknak és a zselléreknek a hirtelen megnövekedése Bereckben, Illyefalván és Sepsiszentgyörgyön. A városi polgárok száma a 18. század eleji rövid két évtized alatt nemcsak számbelileg gyarapszik, hanem széki viszonylatban is. Amíg 1700-ban arányuk a szék összlakosságának a 2,4%-át képezi (Bereck és Kézdivásárhely esetében becslésekre alapozva), 1713-ban ez arány, 2,8%-ra, 1722-ben pedig 4%-ra nő.

Kézdivásárhelyen kívül, a 18. század elején, a háromszéki mezővárosoknak nincs városi jellegük, nem képeznek kézműipari és kereskedelmi központokat. A sepsiszentgyörgyiek és az illyefalviak is főként földműveléssel foglalkoznak. Ezt az életmódot a viszonylag kiterjedt határ biztosítja. Az 1700. évi összeírás tanúsága szerint is, nem ritka a 30-40 köbölnyi (15-20 hold) szántófölddel rendelkező gazda. A földdel nem rendelkezők csak részben kézművesek, inkább napszámoságból élők. Hasonló a helyzet Berecken is. Ott régebben a Moldvába történő

szekereskedés, a fuvarozás képezte a biztos jövedelmi forrást. A tárgyalt időszakban ez a tevékenység stagnál a moldvai háborús viszonyok, valamint a megemelt vámok miatt. Így a bereckiek fő tevékenysége is a földművelés és állattartás felé irányul. Az ipari tevékenységet egy pár pálinkafőző üst (1713-ban 3, 1722-ben 4 üstöt vesznek számba) és egy pár moldvai származású tímár tevékenysége képezi.

Kézdivásárhely jelentős kézműipari központnak tekinthető, amelynek felvevő piaca főként Moldva és Havasalföld. Céhjellegű tevékenységet folytatnak a vargák, a csizmadiák, a szűcsök, a fazekasok és a szíjgyártók. De vannak más mesterséget űzők is. És dívik a pálinkafőzés is. Erre utal a sok „égettborfőző” üst (1722-ben 46).

Összegezve a fennebbieket, megállapíthatjuk, hogy a 18. század eleje a háromszéki mezővárosok történetének egyik legszomorúbb időszaka, illetve a 17. század második felén végighúzódó hanyatlás utolsó fázisa. A 17–18. század fordulóján gazdaságilag és népesség tekintetében a mélypontra vannak. Az ipari és kereskedelmi tevékenység csak Kézdivásárhelyen tud helytállni és a megpróbáltatásokkal szemben eredményesen védekezni. A másik három település ekkor csak formálisan, jogi állapotát nézve tekinthető városnak. Szinte teljesen elveszítve ipari és kereskedelmi potenciáljukat, mezőgazdasággal foglalkozó falusi szinten mozognak. A változás, a fellendülés jelei csak a 18. század harmadik évtizedében kezdtek mutatkozni.

1. táblázat A háromszéki mezővárosok lakossága 1700–1722 között (családonként³²)

Év	Bereck	Kézdivásárhely	Illyefalva			Sepsiszentgyörgy		
			város	falu	összesen	város	falu	összesen
1614	63	154	90	58	148	76	62	138
1700 ³³	Nincs adat		37	20	57	43	23	66
1703	Nincs adat				64			69
1713	35 ³⁴	105 ³⁵	59	19	78	34	35	69
1722	115	134	66	47	113	37	58	95

2. táblázat A háromszéki mezővárosok lakosságának társadalmi tagolódása 1700–1722 között (családonként)

Év	Városi	Nemes	Arma- lista	Lófő és gyalog	Jobbágy	Zsellér	Kó- borló	Egyéb	Össze- sen
Bereck									
1700									
1703									
1713	21	–	–	–	–	8	6	–	35
1722	57	–	–	–	–	51	5	2	115 ³⁵
Kézdivásárhely									
1700									
1703									
1713	66	1	–	–	–	8	18	14	105
1722	128	1	–	–	–	–	4	1	134
Illyefalva (város és falurész együtt)									
1700 (1701)	35	–	–	16	6	–	–	–	57
1703	–	–	14	24	–	26	–	–	64
1713	59	–	–	3	11	5	–	–	78
1722	62	–	7	5	29	4	4	2	113
Sepsiszentgyörgy (város és falurész együtt)									
1700 (1701)	27	2	6	24	5	–	–	–	66
1703	–	–	4	55	–	10	–	–	69
1713	20	–	4	24	12	6	1	2	69
1722	21	–	4	29	24	12	4	1	95

³² Kiegészített adat. A városi összesítő táblázatban szereplő 104 helyett feltüntetett 105. család az összeírásból kihagyott armalista család adja.

³³ Az illyefalvi és sepsiszentgyörgyi falurészekre vonatkozó adatok 1701-ből valók.

³⁴ A családonkénti összeírásban 36, az összesítőben 35 család

szerepel. Innen valószínűleg kimaradt egy meg nem adóztatható nincstelen.

³⁵ A családonkénti összeírásban 86 név található. Az összesítőben azonban 18-cal több, két alzsellér és 16 kóborló (vagus). A táblázatot kísérő írott szövegből kitűnik, hogy a településen élt még egy armalista család is. Tehát az összlakosság 105 család.

Melléklet

1700. április 16–27. Háromszéki mezővárosokra vonatkozó adatok Fehér vármegye Felső járásának összeírásából³⁶

Anno 1700. die 16. Aprilis

Az nemes ország parancsolattjából nemes Fejér vármegyének Felső járásában rendeltetvén az faluknak és mezővárosoknak investigálására és conscriptiojára die eodem Isten segítségéből kezdtünk el Szűnyogszezen.

[...]

Kézdi Vásárhely és Bereczk

Ide is az nemes ország Articulusa³⁷ és az méltóságos Regium Gubernium parancsolattya és instructioja szerent bėjóvén, mind ennek az városnak s mind Bereczk városának bírjít és hűtösit behivatván, megvisgáltuk, kik is imo ore fateallyák, hogy közöttök sem kereskedő idegen ember, sem adozás nélkül köztök lako ember nem lakik, sem nem kereskedik.

Nagyob Kanta falva

Ezek nemes Fejér vármegyében laknak, magoknak semmije nincsen, az melly földön laknak, mind az uraké, főrendeké és nemeseké, sem szántnak, sem vetnek, hanem mesterségekkel élnek, az mint az conscriptiobol világosan kitetcik.

Kanta Falva

Katona Marton biro. Ez jövevény, varga mesterséggel elő ember, semmi öröksége nincsen, az ura nobilitaris fundusán el.

Hajdu János. Ez moldovai jövevény, süveg csinálással elődik, semmi öröksége nincsen, nemes helyen lakik.

Kijan Andras, moldovai jövevény, semmi örökséget nem bír, szőcs és a parokia kantora, soha adofizető hely nem volt.

Kijan Jstván, moldovai jövevény, szőcs, semmi örökséget nem bír, soha adot, az hol lakik, csak nem adot.

Gabor Albet, moldovai jövevény, napszámosságával elő.

Hajdu Jstván, moldovai, szőcs mesterségével él, semmije nincsen.

Czizmadia, kerekes mesterségével él, moldovai jövevény, semmije nincsen.

Hegedüs Jstván, czizmadija mesterségével él, nemes földön lakik, semmije nincsen.

Lupul, czizmadia mesterségével él, moldovai jövevény, nemes földin lakik, semmije nincsen.

Bagylyus Demeter, moldovai jövevény, napszámosságával él, nemes földin lakik.

Czizmadia Demeter, czizmadija mesterségével él, moldovai jövevény, semmije nincsen.

Jstvan, czizmadia mesterséggel él, semmije nincsen, lengyel országi jövevény.

János, czizmadija mesterséggel él, jövevény, moldovai, semmije nincsen.

Gligor, fagyú gyertyával kereskedik Molduvára, ugyan moldovai jövevény, semmije nincsen.

László, szőcs mesterséggel él, moldovai jövevény, semmije nincsen.

Andras, napszámosságával él, semmije nincsen. Moldovai jövevény.

Sztán, napszámosságával él, semmije nincsen, moldovai jövevény.

Stefan, csizmadija mesterséggel él, moldovai jövevény, semmije nincsen.

Hajdu, szőcs mesterséggel el, moldvai jövevény, semmije nincsen.

Pintile, mostan Moldovaban vagyon, timár mesterséggel él.

Kityác, ez is mostan Moldovában vagyon, timár mesterséggel él. Ezek felől az biro küldjön [...] igy asistál, mivel mostan de praesenti ithon nincsenek.

Sepsi Szent György várossa

Ennek situssa³⁹ völgyben vagyon, ketteje mezeje térben vagyon, az edgyike oldalban nap keletre esik, jo munkával háromszori szántással és ganézással jo buzát és egyéb tavasz gabonát terem, 4 marhával szánthatni. Fővényel elegyes fekete földje van, egy része pedig sárga agyagos, erdeje makkos bük és csere, épületre, tűzre elegendő, kaszáló rétje kevés, jo száraz határa vagyon. Az Olt vize határokon foly le, mikor megárad kárt is teszen az rétekben. Az falu és város közöt foly alá egy patak, mely nem igen káros. Apro feje halacsakája [van]. Határok külön semmi sincs, hanem Sepsi Sz. Györgj falva lakosival és ot levő nemesek földjeivel elegyesen vagjon. Az határt is közönségesen bírják, mak erdőt is hasonloképpen. Marsus alat nem igen vadnak. Malmok magoknak nincsen, határokon lévő olti malmokban járnak őrleni. Közeleb valo város Brassó, 3 mélyföld hozzájuk, de annak piacról nem élnek különben, hanem mikor gabonát visznek eladni. Egyéb nevezetes kereskedésbeli hasznok nincsen, hanem háromszor esvén sokadalom köztök egy esztendőben, abbol ollyankor hozni kevés közönséges hasznok ingrediálhat, noha most az is controversioban vagyon. Szántó földököt és széna fűvetket magunk nem limittálhattuk, mivel mixtim vagyon az falusiakkal és patronusokkal, hanem az mint magok hűtök szerent fateálják, extendálodik szántó földök ad cub. [623],⁴⁰ kaszáló rétjek ad currus [29]⁴¹. Erdejekből semmi pénzbeli jövedelmek nincsen.

Mester és kereskedő ember vagyon köztök ez szerent: két égetbor-főző sido, egy szőcs, egy borbély, egy mészáros és egy szabó mester emberek, kik is még eddig az város közü nem contribuáltak.

Az kik pedig közikben nem adoznak és városi funduson laknak hűtök után e szerent atták ki:

Daczo László uram jobbágya, Miklos mester civilis fundusa Serester Miklosét,

Gyárfás Pál Bereczkét,

Tot Mihály is birt edgyet, mellyet adot, az mint hallottuk, Szekely Mihály uramnak,

Fabján Tamás, Székely Boldisár uram jobbágya,

Székely Boldisár, Székely Ferencz, Székely Mihály uramék birnak s hasogattak egy civilis fundust, az hol Boda János lakik,

Daczo Pál uram két darabot, Hoszszu Királyét s Varga Ferenczét,

Székely Boldisár uram jobbágya Szakács Bálint civilis fundust, Miklos Pál jóságá felét Groff Kalnaki Samuel uram eő nagysága birja,

³⁶ Eredeti, MOL, F 49, *Vegyes conscriptiók*. A szöveges rész lelőhelye a 2. cs., 8. sz., 8–12 (Mikrofilmtár, 8674. sz. tekercs), a táblázatok pedig a 2. cs., 6. sz., 18–22 (Mikrofilmtár, 8645. sz. tekercs). Egyelőre nem tudjuk, hogy az összeírók Fehér vármegye településeinek az összeírása alkalmával miért foglalkoztak a háromszéki mezővárosokkal is.

³⁷ Értsd: az országgyűlés által hozott törvénycíkket.

³⁸ Olvashatatlan szó.

³⁹ Értsd: fekvése.

⁴⁰ A konkrét adatok hiányoznak. Azokat a Táblázat adataival egészítettük ki.

⁴¹ Hasonlóképpen.

Daczo László uram Beke Lőrincz jóságát bírja,
Miko Ferencz uram jobbágya, Nyerges Péter civilis fundust bir,

Daczo János uram egy darabot Király Sámuel-től vett,
Az kit Gyárfás Pál adot cserében Daczo László uramnak az is civilis fundus, nem contribuál rolla,

Butak Mihály civilis fundusát elfoglalta Daczo László uram,
Tiszteletes Jstván pap uram, mostan torjai prédicátor, bir egy darab civilis fundust, nem contribuál tolla,

Rákosi Sámuel uram bir egy darab civilis fundust, melyről nem adoz,

Mihály pap uram, mostan szemerjai prédicátor bir egy darab civilis fundust,

Szekelly Boldisár uram bir egy darab civilis fundust, mely volt Szöcs Péteré,

Székely Sigmund uramék is birnak eg darab fundust, mely vagydon Vonzai Jstván vicinijába. Ezek az város közti semmit nem adoznak.

Mellyet én, Sepsi Szent György várossának hütös notárius-sa, Király János extindatáltam. Fide mea mediante. Datum in oppido Sepsi Szent György, die 26. Aprilis 1700.

Sepsi Szent György várossa

Nomina personarum	Szántó földek		Szénafü- vek	Őszvetés		Tavaszetés		Szőlők	Termése és ára
	cub.	mtr.		cub.	mtr.	cub.	mtr.		
Sass Miklos város bírāja	5	–	–	13	–	12	–	–	–
Nagy Peter	20	–	3	2	–	3	–	–	–
Kosa Mihaly	40	–	4	20	–	12	–	–	–
Czako Balint	22	–	2	6	–	10	–	–	–
Voncz Jstvan	15	–	1	5	–	4	–	–	–
Csaszar Andras	39	–	–	9	2	3	2	–	–
Kiraly Janos	36	–	½	10	–	10	–	–	–
Gyarfas Janos	12	–	2	9	–	7	–	–	–
Butak Mihaly ⁴²	16	2	–	2	–	3	–	–	–
Csaszar Ferencz	15	–	–	12	–	8	–	–	–
Sas György	16	–	2	7	–	6	–	–	–
Bako György ⁴³	–	–	–	4	–	4	2	–	–
Csaszar Samuel	30	–	½	11	–	11	–	–	–
Kosa Jstvan	17	–	–	5	–	8	–	–	–
Sas Daniel	14	–	3	5	2	6	–	–	–
Kosa Pal	12	–	–	4	–	4	2	–	–
Nagy Marton	7	2	1	3	3	2	2	–	–
Sziladi Janos özvegye ⁴⁴	7	–	–	–	–	2	1	–	–
Bedö Marton özvegye	34	–	–	6	–	3	3	–	–
Modra Mihaly özvegye	12	–	–	4	2	2	–	–	–
Botos Jstvan	12	–	–	5	–	–	–	–	–
Szöcs Györgj özvegye ⁴⁵	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Kaczai Ferencz ⁴⁶	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Küs György ⁴⁷	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Toth Ferencz ⁴⁸	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Kaczai alias Varga Pal ⁴⁹	–	–	–	–	–	–	–	–	–

⁴² Megjegyzés: „Béres házban lakik”.

⁴³ Megjegyzés: „Ez jövevény. Sem szántó föld, sem széna füve semmi nincs. Most is más ember földibe vetett”.

⁴⁴ Megjegyzés: „Semmi öröksége nincsen, az városon fia iskola helyen lako városi személy Sziladi Mihaly szántó földé”.

⁴⁵ Megjegyzés: „Városi funduson lakik, semmi szántóföld, szénafü nincsen hozzá”.

⁴⁶ Megjegyzés: „Városi funduson lakik, semi szántóföld, szénafü

nincsen hozzá”.

⁴⁷ Megjegyzés: „Ez városi ember ugyan, de semmi öröksége nincsen, mert a Rakosi Benedek mostoha fiának, Kovacs Ferencznek városi fundusán lakik, Kovacs Ferencz pedig mostan schola mester”.

⁴⁸ Megjegyzés: „Egy városi ember személyében, de az mely örökségen lakik, az székely szabad hely, semmi városi öröksége nincsen”.

⁴⁹ Megjegyzés: „Kaczai Ferenczel edgyüt közösbön birjak az városi fundust”.

Kaczai György ⁵⁰	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Mark Sigmund ⁵¹	10	–	–	3	2	3	2	–	–
Rakosi Benedek ⁵²	40	–	–	4	–	1	2	—	–
Barthok Jstvan ⁵³	55	–	1	20	–	20	–	–	–
Pető Lukács ⁵⁴	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Kiraly Samuel ⁵⁵	30	–	4	9	–	7	–	–	–
Kelemen Bálint ⁵⁶	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Benkő Samuel ⁵⁷	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Zajzon Ferencz ⁵⁸	5	–	1	3	–	2	–	–	–
Nagy Gergely ⁵⁹	14	–	–	1	2	–	–	–	–
Kiraly Daniel ⁶⁰	30	–	3	5	–	4	2	–	–
Bako Jstván ⁶¹	12	–	–	6	–	6	–	–	–
Zajzon Andras ⁶²	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Csiszer György özvegye ⁶³	10	–	–	2	2	7	–	–	–
Malnasi Pal özvegye ⁶⁴	15	–	–	5	–	2	–	–	–
Barthok Janos ⁶⁵	20	–	1	7	2	7	2	–	–
Boros Janos ⁶⁶	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Tota summa	623	–	29	205	1	184	–	–	–

Illyefalva várossa

Ennek situssa térben vagyon, határa 3, azok is térben vadnak, napkeletre hajol. Jo munkával, háromszori szántással és ganézással mind ős, mind tavasz gabonát jot terem. Négy marhán szánthatni, fővennyel elegyes fekete földé vagyon. Makkos, épületre való erdejek elegendő, kaszáló rétek nem igen bő, határok nagyobb részent száraz. Az Olt vize városok mellet foly, mikor megárad, sok kárt teszen határokon. Az kastélyok mellet foly le egy patak, nem káros, apro hal terem benne. Határok külön nincsen, hanem az falusi lakosokkal és az ot való nemesek földével elegyesen vagyon. Az határt is közönségesen birják. Malmok magoknak nincsen, hanem az János Greb uram malmában örölnék magok határookban. Közzeleb való város Brassó, 2 mélyföld hozzájuk, de annak piacárol nem élnek különben, hanem ha gabonát visznek eladni. Egyéb nevezetes kereskedésbeli hásznok nincsen. Tűzre való fajok felette messze, ezért szomszéd faluktól vesznek. Felette igen marsusban vadnak. Szántó földököt és széna fűvöket magunk nem limittálhattuk, mivel mixtím vagjon az falusiakkal, és patronusokkal, hanem az mint magok hütök-hütök szerént fateálják, extendáloдик az szántó földök ad cub. [647], kaszáló rétek ad currus [95½].⁶⁷ Erdejekből semmi pénzbeli jövedel-

mek nincsen, semmi kereskedő és mesterember köztök nincsen olyan, az ki közikben nem contribualna.

Az kik pedig közikben semmit nem adoznak és városi funduson laknak, hütök után ez szerént atták ki:

Tanko János és Mihálynak az apjuk papok lévén, nem adoztanak, annak utánna magokat megnemesítették, városi funduson laknak, vagyon 40 esztendeje, hogy nem adoztanak.

Sera György, János, Páll városi funduson laknak, az nagy attyok magokat megnemesítették, vagyon 40 esztendeje hogy nem adoznak rolla, ez előtt városi emberek voltak, biroságot is viseltek. Ugyan ezen személyek más városi fundust is bírnak, melyről is nem adoznak az várossal.

Nagy Mihály jóságát is szanczaba(?) birja tekintetes nemzetes Daniel Mihály és Ferencz uramék több attyokfiaival. Ugyan most is bírnak Daniel uramék Benko András jóságát, mellyen Györke Gergelly lakik.

János Greb uram is bir egy darabocskát, melyet néhai Mihacz Demeterné asszonyom vet volt néhai Elekes Anoktól, Katona Márton jobbágya lakik rajta.

Szemerjai Vajna Samuelné bir egy darab örökséget, pusztá, melyről nem adoznak, városi fundus, melynek vicinussa az ország utja.

⁵⁰ Megjegyzés: „Ez is Kaczai Ferenczel és Pallal edgyüt birják azt a városi fundust”.

⁵¹ Megjegyzés: „Ez nemes ember, fundusának egy része városi”.

⁵² Megjegyzés: „Ez maga szabad ember, de a mostoha fija, Kovacs Ferencz, ide való Sz. Györgyi schola mester, a kie most a fudus, s mind perli magának. Városi fundus”.

⁵³ Megjegyzés: „Ez maga személyében nemes ember”.

⁵⁴ Megjegyzés: „Öröksége nincsen, mivel az felesége anyja birja, lofő ember”.

⁵⁵ Megjegyzés: „Ez nemes ember”.

⁵⁶ Megjegyzés: „Nemes ember, fundussa városi, szántóföld, szénafű semmi nincs hozzá”.

⁵⁷ Megjegyzés: „Lofő ember, fundusa városi, szántóföld, szénafű semmi nincs hozzá”.

⁵⁸ Megjegyzés: „Ez lofő ember”.

⁵⁹ Megjegyzés: „Ez lofő ember”.

⁶⁰ Megjegyzés: „Ez nemes ember”.

⁶¹ Megjegyzés: „Ez lofő ember”.

⁶² Megjegyzés: „öröksége nincsen, mivel az felesége anyja birja. Lofő ember”.

⁶³ Megjegyzés: „Ez lofő aszszony”.

⁶⁴ Megjegyzés: „Ez lofő aszszony”.

⁶⁵ Megjegyzés: „Ez nemes ember”.

⁶⁶ Megjegyzés: „Darabont. Felesége városi fundusán lakik, melyhez semmi örökös szántóföld, szénafű nincsen”.

⁶⁷ A konkrét adatokat a Táblázat összesítőjéből vettük át, mivel a leírásnál az adatokra vonatkozó rész kitöltetlen maradt.

Ugyan szemerjei Baxa Mihály és Baxa András⁶⁸ birnak egj darab fundust, melyről nem adoznak.

Csete Péter az maga városi fundusában feje váltságáért adot Bialis Ferencz uramnak egj paticulacskát, mind a szánto és szénafű nélkül. Maga Csete Péter adozik rolla.

Kovács Ferencz is felesége jussán bir egy civilis fundust, melyről nem adoznak.

Mellyet én, Illyefalva városnak hütös notáriussa, Tanko Miklos extendatálom fide mea mediante.

Datum in oppido Illyefalva, die 27. Aprilis anno 1700.

Illyefalva varossa

Nomina personarum	Szánto földek		Szénafüvek	Őszvetés		Tavas vetés		Szőlők	Termése és ára
	cub.	mtr.	currus	cub.	mtr.	cub.	mtr.		
Kovacs Mathe, város birája	9	–	1	15	–	16	–	–	–
Tanko Miklos	41	–	8	15	–	20	–	–	–
Kús György	40	–	5	8	3	11	–	–	–
Elekes Miklos	16	–	1	7	2	6	–	–	–
Tanko Gergely	6	–	3	6	–	6	–	–	–
Nagy Pal	13	–	2	4	–	7	–	–	–
Barrok György	30	–	4	8	–	6	–	–	–
Nagy Andras	11	2	2	7	–	6	3	–	–
Thana Mathe	8	–	1	2	–	2	1	–	–
Tanko Jstvan	5	–	1	5	2	7	2	–	–
Agoston Jstvan	30	–	2	8	–	10	–	–	–
Szabo Janos	30	–	15	12	–	10	–	–	–
Kovacs Janos	13	–	2	8	–	10	2	–	–
Török György ⁶⁹	19	–	3	–	2	1	–	–	–
Benkő Mihaly	7	–	–	7	–	8	3	–	–
Bencs György	7	3	½	1	3	–	1½	–	–
Szalanczi Balint ⁷⁰	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Szabo Jstván	9	–	½	–	1½	–	–	–	–
Lukacs Janos	21	–	½	5	–	6	3	–	–
Küs Mihaly	34	–	3	10	–	8	3	–	–
Benkő Ferencz	17	–	3	6	–	4	3	–	–
Török Jakab ⁷¹	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Csete Peter	19	–	3	3	–	2	–	–	–
Pethe Janos	26	–	8	25	–	22	–	–	–
Domokos Ferencz	15	–	7	7	–	5	3	–	–
Szasz Mihaly	50	–	3	36	–	50	–	–	–
Domokos Jstvan	15	–	2	6	2	6	2	–	–
Török Peter ⁷²	–	–	–	13	–	7	3	–	–
Pujnok Jstvan	15	–	3	12	–	16	–	–	–
Küs Jstvanne	16	–	3	1	1	–	–	–	–
Gabos Mihaly	2	–	½	2	2	6	–	–	–
Tanko Gergely	50	–	6	22	–	22	2	–	–
György Andras	30	–	2	9	–	10	–	–	–
Dimény László	5	–	½	2	2	6	–	–	–
Gal Janos ⁷³	18	7½	–	–	–	–	3	–	–
Czusz Janos	8	2½	–	1	–	1	3	–	–
Ferencz Peter ⁷⁴	12	–	–	1	1	–	1	–	–
Tota summa	647	2	95½⁷⁵	263	3½	308	2½	–	–

Pál-Antal Sándor – Marosvásárhely, 1918. December 1. u. 200/26., RO-540562; pal.antal.sandor@gmail.com

⁶⁸ Ez a két név az 1713-as összeírásban „Bora”-ként szerepel, 1722-ben pedig „Bara”.

⁶⁹ A családnév „Töröz”-nek írva.

⁷⁰ Megjegyzés: „Városi fundusa vagyon, egyebe semmi sincs”.

⁷¹ Megjegyzés: „Városi fundussa vagyon, szánto föld, széna füve semmi sincs”.

⁷² Megjegyzés: „Ennek háza után sem föld, sem széna füve nincs”.

⁷³ Megjegyzés: „Ez lofő ember városi fundusson”.

⁷⁴ Megjegyzés: „ez szotyori lofő ember, itt lakik”.

⁷⁵ Az összegzést kijavítottuk, mivel tévesen 84½-et írtak a 95½ helyett.

Levéltári források

- Magyar Országos Levéltár, Budapest (MOL)
 – F 49: *Vegyes conscriptiók*
 Romániai Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, Kolozsvár (KÁL)
 – *Marosvásárhelyi Református Kollégium gyűjteménye*
 Romániai Nemzeti Levéltár Szeben Megyei Igazgatósága, Nagyszeben (NÁL)
 – *Urbáriumok és összeírások (Urbarii și Conscriptii)*

Irodalom

- SzOkI Ús = *Székely Oklevéltár Új sorozat*, IV–VII (bevezetéssel és jegyzetekkel közzét. Demény Lajos), Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1998, 1999, 2000, 2004.
- CS. BOGÁTS Dénes
 1941 Sepsiszentgyörgy története, in: *Székelyföld írásban és képművészetben*, Budapest, 275–277. (Újraközzölve in: *Uő.: Sepsiszentgyörgy története*, Albert Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2000, 5–70.)
- CSEREI Mihály
 1983 *Erdély története*, Európa Kiadó, Budapest.
- DEMÉNY Lajos
 1976 *Székely felkelések a XVI. század második felében*, Politikai Könyvkiadó, Bukarest.
- DOMOKOS Pál Péter
 1977 Háromszék és Csík adóügyi összeírása, 1703, *Agrártörténelmi Szemle*, XIX/3–4, 434–509.
- ORBÁN Balázs
 1869 *A Székelyföld leírása*, III, *Háromszék*, Pest.
- PÁL Judit
 2003 *Városfejlődés a Székelyföldön 1750–1914*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
- PÁL-ANTAL Sándor
 2002 *A Székelyföld és városai*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

Târgurile din Trei Scaune la începutul sec. al XVIII-lea

(Rezumat)

Studiul prezintă situația târgurilor din scaunul secuiesc Trei Scaune la începutul secolului al XVIII-lea. În acel timp în scaun existau patru târguri: Brețcu, Ilieni, Sfântu Gheorghe și Târgu Secuiesc. Două dintre ele – Sfântu Gheorghe și Ilieni – erau de fapt doar în parte orașe. O parte dintre ele aveau statut de sat, aparținând din punct de vedere administrativ-judecătoresc de scaunul secuiesc Trei Scaune. Atât părțile de oraș, cât și părțile de sat aveau administrație proprie în fruntea căreia se aflau juzii orășenești și respectiv satești, aleși împreună cu jurații locului din rândul comunităților.

În perioada discutată, târgurile mai sus enumerate treceau printr-o criză generală cauzată de cele două devastări turco-tătărești din anii 1658 și 1661, apoi de epidemii repetate, urmate de excesele și distrugerile săvârșite de trupele imperiale la sfârșitul secolului al 17-lea. Practic, criza a durat mai mult de jumătate de secol (1658-1720). Din aceste motive populația târgurilor a scăzut foarte mult, numărul sufletelor rămânând sub nivelul anului 1614. Populația totală a celor patru târguri în anul 1614 a fost de 503 familii, adică aproximativ 2500 suflete. Acest total în anul 1713 abia s-a ridicat la 287 familii și nici în anul 1722, când a ajuns la 457 familii, n-a egalat numărul familiilor din anul 1614. Cele mai mari pierderi omenești a avut Sfântu Gheorghe, reședința de scaun de mai târziu.

În afara orașului Târgu Secuiesc, în aceste târguri activitatea economică și-a pierdut caracterul tradițional orășenesc, majoritatea locuitorilor asigurându-și viața de toate zilele din activitate sătească, agricultura. Doar la sfârșitul perioadei, mai precis în al treilea deceniu s-a făcut simțită revigorarea vieții orășenești în aceste locuri, în afară de Ilieni.

Market towns in Háromszék seat at the beginning of the 18th century

(Abstract)

This study presents the situation of the markets in the Székely seat Háromszék (Transylvania) at the beginning of the 18th century. At that time there were four markets in this seat: Bereck (Brețcu), Illyefalva (Ilieni), Sepsiszentgyörgy (Sfântu Gheorghe) and Kézdivásárhely (Târgu Secuiesc). Two of them – Sepsiszentgyörgy and Illyefalva were only partially towns. Parts of them had the statute of a village, belonging from administrative-judiciary point of view to the Székely seat Háromszék. The town parts as well as the village parts had their own administration led by town judges, respectively, village judges elected jointly with the local judges from the members of the community.

In the discussed period, the above mentioned markets went through a general crisis caused by the two Turkish-Tartars raids in 1658 and 1661, then by repeated epidemics followed by the excesses and devastations caused by the Austrian imperial troops at the end of the 17th century. In fact, the crisis lasted more than a half century (1658–1720). Due to this, the population of the markets decreased significantly, the number of inhabitants remaining/reached/got under the level of the year 1614. The total population of the four markets was 503 families, meaning approximately 2500 souls in 1614. In 1713 this number hardly grew to 287 families, and not even in 1722, when the number of families grew to 457, did it reach the number from 1614. The biggest casualties were suffered by Sepsiszentgyörgy, later seat-town of Háromszék.

With the exception of the town Kézdivásárhely, in these markets the economic activity has lost its traditional town character, most of the inhabitants making a living from village activities, agriculture. It was only at the end of the period, more exactly in the third decade, when the town life started to reinvigorate in these places, with the exception of Illyefalva.